

İTALYAN MÜHENDİS LUİĞİ ROSSETTİ (1876-1949) VE İZMİR'DEKİ ESERLERİ

Cenk Berkant*

Özet

Bu makalenin amacı İtalyan mühendis Luigi Rossetti'yi ve onun 20. Yüzyıl başlarında İzmir'deki çalışmalarını tanıtmaktır. Rossetti 1876'da Modane'de doğdu. İleride Torino Teknik Üniversitesi olarak isimlendirilecek Kraliyet Mühendislik Okulu'nda mimarlık ve mühendislik eğitimi aldı. 1902 yılında İzmir'e gelen İtalyan mühendis, C. De Mazières ve Paul Vial isimli iki Fransız mühendisle birlikte çalışmaya başladı. Şirketlerinin ismi *Entreprise de travaux publics C. De Mazières, P. Vial & L. Rossetti ingénieurs–architectes* idi. Bu şirketin en önemli işlerinden biri Halkapınar-Yeni Liman tramway hattıydı. İtalyan mühendis Luigi Rossetti, İzmir İtalyan Kız Okulu'nun inşasında da çalışmıştır. Ayrıca, Kraliçe Elena Öksüzler Yurdu ve Alsancak Domeniken Kilisesi'ni tasarlamış ve inşa etmiştir.

Anahtar kelimeler: İzmir, İtalyan, Luigi Rossetti, mühendis, mimar

Abstract

Italian Engineer Luigi Rossetti (1876-1949) and his Works in Izmir

The aim of this paper to present the Italian civil engineer Luigi Rossetti and his works in İzmir at the beginnings of the 20th century. He was born in Modane in 1876. He studied civil engineering and architecture at the Royal School for the engineers, in the future it will be called Polytechnic of Turin. He came to İzmir in 1902 and then he started to work with two French engineers C. De Mazières and Paul Vial. Their company was called *Entreprise de travaux publics C. De Mazières, P. Vial & L. Rossetti ingénieurs–architectes*. One of the most important works of this company was the construction of Halkapınar-Yeni Liman tramway. Italian engineer Luigi Rossetti worked also for the construction of the Italian Girls School of İzmir. Moreover, he designed and constructed the building of the Queen Helen Orphanage and the Holy Rosary Church in Alsancak.

Keywords: Izmir, Italian, Luigi Rossetti, engineer, architect

Res. 1- Luigi Rossetti'nin diploması, *Politecnico di Torino* arşivi, diploma no: 3569, 21 Aralık 1900, Torino.

Luigi Rossetti, Giuseppe Rossetti ve Anna Caporale çiftinin çocuğu olarak günümüzde Fransa'nın İtalya sınırında bulunan Modane şehrinde 20 Mart 1876'da doğmuştur¹. İlk ve orta öğrenimini yine günümüzde Fransa sınırları içinde yer alan Chambéry ve Grenoble şehirlerinde tamamlamıştır². Üniversite eğitimi için İtalya'nın kuzeybatısında yer alan Torino'ya gelmiş ve günümüzün Torino Teknik Üniversitesi'nin (Politecnico di Torino)³ temellerini oluşturan Kraliyet Mühendislik Okulu'na (La Reale Scuola d'Applicazione per gli Ingegneri) kayıt olduktan sonra 21 Aralık 1900'de inşaat mühendisi (ingegnere civile) ünvanıyla mezun olmuştur⁴ (Res. 1). O dönemlerde İtalyan üniversitelerinden yetişen inşaat mühendisleri gerekli eğitimi

*Yard. Doç.Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Muğla-TÜRKİYE.

¹ Bu bilgiler Luigi Rossetti ve ailesinin sonradan taşındığı İtalya'nın Biella iline bağlı Borriana şehri Belediye Arşivleri'nde Rossetti ailesine ait olan "Fondo Familiare Rossetti" dosyasından 19 Ekim 2007 tarihinde derlenmiştir.

² A. Frangini, *Italiani in Smirne*, Bologna 1903, s. 14.

³ Torino Teknik Üniversitesi (Politecnico di Torino), 1906 yılında Kraliyet Mühendislik Okulu (La Reale Scuola di Applicazione per gli Ingegneri) (1859) ve İtalyan Kraliyet Endüstri Müzesi (Il Regio Museo Industriale Italiano) (1862) okullarının birleştirilmesiyle kurulmuştur.

⁴ Politecnico di Torino, Centro Museo e Documentazione Storica, Archivio Storico Studenti, Ingegneria Civile 1900 Diploma No: 3569.

aldıkları için mimar olarak da çalışabiliyorlar ve mimari projelere imza atabiliyorlardı⁵. Torino'da da zaten mimarlık ve mühendislik öğrencileri bir çok dersi ortak alıyorlardı⁶. Torino Teknik Üniversitesi arşivinde bulduğumuz bir belge Rossetti'nin mimarlık dersini 18 Ekim 1899 tarihi itibarıyla 100 üzerinden 75 alarak başarıyla geçtiğini belgelemektedir (Res. 2). Rossetti mezuniyetten sonra Torino'da devrin en saygın mimarlarından biri olan Pietro Fenoglio'nun⁷ yanında çalışmaya başlamıştır⁸. Torino Şehir Arşivi'nde bulunan inşa projeleri kataloğunda Rossetti'nin mezuniyetinden İzmir'e gelişine kadar olan dönemi (Nisan 1902) içeren, Pietro Fenoglio tarafından imzalanmış 19 adet proje bulunmaktadır⁹. Büyük bir ihtimalle Rossetti bu projelerde çalışmış ve Pietro Fenoglio gibi bir ustanın yanında büyük bir iş deneyimi kazanmıştır. Luigi Rossetti, Amalia Bassi ile 17 Ağustos 1903'te evlenmiş. Bütün mesleki kariyerini

⁵ 19. ve 20. yy'larda İtalya'da mühendislik eğitimi ve gelişimi için bkz. A. Giuntini - M. Minesso, *Gli ingegneri in Italia tra '800 e '900*, Milano 1999; A. Buccaro - S. D'Agostino, *Dalla Scuola di Applicazione alla Facoltà di Ingegneria. La cultura napoletana nell'evoluzione della scienza e della didattica del costruire*, Benevento 2003; A. Di Leo, *L'ingegneria e la sua storia. Ruoli, istituzioni, contesti culturali nel XIX e XX secolo*, Cava de' Tirreni 2006.

⁶ G. M. Pugno, *Storia del Politecnico di Torino*, Torino 1959, s. 77-79; Ayrıca, Kraliyet Mühendislik Okulu'ndaki eğitim ve öğretim hakkında detaylı bilgi için bkz. G. Curioni, *Cenni storici e statistici sulla Scuola d'applicazione per gli ingegneri fondata in Torino nell'anno 1860*, Torino 1884.

⁷ Pietro Fenoglio (Torino, 1865 – Corio, 1927) İtalyan mimar ve mühendis. İtalya'da Art Nouveau akımının en önemli temsilcilerinden biri kabul edilir. *La Reale Scuola d'Applicazione per gli Ingegneri*'den 1889'da mezun olduktan sonra bir süre Neo-Gotik stilde tasarımlar yapmıştır. 1902 yılında Torino'da düzenlenen *L'Esposizione Internazionale d'Arte Decorativa Moderna*'nın organizasyonunda görev almış ve Art-Nouveau tarzında tasarımlarıyla aynı zamanda katılımcısı da olmuştur. Ayrıca yine 1902 yılında Torino Belediye Üyeliği'ne seçilmiş, 1902'den 1908'e kadar kentin imar planlarıyla ilgilenmiştir. Bunların haricinde profesyonel bir mimarlık bürosuna da sahip olan Fenoglio 20 yıllık profesyonel aktivitesi sonucunda bir çok mimar ve mühendisle çalışmış, onların mesleki gelişimlerine çok büyük katkı sağlamış, yüzlerce proje üretmiş ve Art-Nouveau akımını İtalya'ya adapte etmiştir. P. Fenoglio hakkında detaylı bilgi için bkz. R. Nelva - B. Signorelli, *Le opere di Pietro Fenoglio nel clima dell'Art Nouveau internazionale*, Bari 1979.

⁸ A. Frangini, a.g.e., s. 15.

⁹ Bkz. Archivio Storico della Città di Torino, Catalogo dei Progetti Edilizi (1780-1915).

İzmir’de geçirdikten sonra 8 Mart 1949’da tüm akrabalarının yaşadığı Kuzeybatı İtalya’da Biella iline bağlı Borriana’da vefat etmiş ve orada toprağa verilmiştir¹⁰.

Genç İtalyan mühendis Nisan 1902’de İzmir’e gelmiş¹¹ ve şehirde büroları bulunan Fransız mühendisler C. De Mazières ve Paul Vial ile birlikte çalışmaya

Attestazione in Torino		Dati di nascita L. 157 N. 257/132 Jan. 1897		Dati di morte		Dati di morte		
286 Rossetti Luigi figlio di Giuseppe e di Anna (nata a Borriana, Biella) nato a St. Marg. 1878. e Medana (Torino) Circoscrizione di Provincia di Premiata dall'Università di Torino con onoreggiato la laurea in Fisico-Matematica in data 16. X. 1897. FIRMA DELL'ALBERGO Attestazione in Torino	1°	Tutti i corsi: Fisica L. 66 N. 201/194 Data 17. X. 1896 Mat. Fisica L. 66 N. 201/194 Data 17. X. 1896	2°	18. X. 1897 18. X. 1897	3°	18. X. 1897 18. X. 1897	4°	18. X. 1897 18. X. 1897
	2°	Tutti i corsi: Fisica L. 66 N. 201/194 Data 17. X. 1896 Mat. Fisica L. 66 N. 201/194 Data 17. X. 1896	3°	18. X. 1897 18. X. 1897	4°	18. X. 1897 18. X. 1897	5°	18. X. 1897 18. X. 1897
	3°	Tutti i corsi: Fisica L. 66 N. 201/194 Data 17. X. 1896 Mat. Fisica L. 66 N. 201/194 Data 17. X. 1896	4°	18. X. 1897 18. X. 1897	5°	18. X. 1897 18. X. 1897	6°	18. X. 1897 18. X. 1897

Res.2- Luigi Rossetti’nin aldığı dersleri ve notlarını gösteren belge, *Politecnico di Torino* arşivi, Torino.

başlamıştır¹². Bu iki Fransız mühendisin İzmir’deki önemli işleri arasında Hollandalı Van Der Zee ailesinin malikânesi ve ofislerinin bulunduğu bina ile İzmir’e içme suyu taşınması amacıyla yapılan kanallar yer almaktadır¹³. Rossetti’nin katılımı ile *Entreprise de travaux publics C. De Mazières, P. Vial & L. Rossetti ingénieurs–architectes* şirketi kurulmuştur¹⁴. Bu yeni şirketin en önemli işlerinden biri Halkapınar-Yeni Liman

¹⁰ Bu bilgiler Luigi Rossetti ve ailesinin sonradan taşındığı İtalya’nın Biella iline bağlı Borriana şehri Belediye Arşivleri’nde Rossetti ailesine ait olan “Fondo Familiare Rossetti” dosyasından 19 Ekim 2007 tarihinde derlenmiştir.

¹¹ A. Frangini, a.g.e., s. 15.

¹² *Annuaire Oriental*, İstanbul 1914, p. 1634.

¹³ A. Frangini, a.g.e., s. 15.

¹⁴ E. Godoli, “Rossetti, Luigi”, *L’Associazione Nazionale per soccorrere i Missionari Italiani e i suoi Ingegneri*, Floransa 2009, s. 233-234.

tramvay hattıdır¹⁵. Ayrıca İzmir'de çok miktarda özel konut inşa ettiklerini de düşünmekteyiz.

1903 yılında Rossetti ilk özel işlerinden birini almıştır. 1896'dan itibaren İzmir ve çevresinde faaliyetlere başlayan İtalyan ANMI¹⁶ derneğinin (Associazione Nazionale per Soccorrere i Missionari Italiani) İzmir komitesinin girişimiyle yapımına başlanan ve 6 ekim 1906'da öğretime açılacak ve İzmir İtalyan Cemaati'nin kız çocuklarına yönelik olacak İtalyan Kız Okulu'nun inşa projesinin yürütülmesinden sorumlu olarak görevlendirilmiştir. Aslında yapının projelendirilme işi ANMI İzmir komitesi tarafından ilk defa Rossetti'ye verilmesine karşın genç İtalyan mühendisin çizdiği proje İtalya'daki ANMI merkez yönetim kurulu üyesi mimar-mühendis Stefano Molli¹⁷ tarafından veto edilmiştir. Bunun üzerine Molli yeni bir proje hazırlamış ve Rossetti bu projenin yürütülmesinden sorumlu olarak şantiyede çalışmıştır¹⁸.

¹⁵ A. Frangini, a.g.e., s. 15.

¹⁶ Bu dernek Orta Doğu, Afrika ve Çin gibi deniz aşırı yerlerdeki italyan katolik misyonerlere yardım etmek ve ihtiyaçları olan kilise, okul, hastane ve çocuk yuvası gibi binaların inşasına yardımcı olmak amacıyla Mısır Arkeolojisi uzmanı Ernesto Schiaparelli tarafından 1887'de Floransa'da kurulmuştur. ANMI hakkında detaylı bilgi için bkz. E. Godoli-A. Nuzzaci, *L'Associazione Nazionale per soccorrere i Missionari Italiani e i suoi Ingegneri*, Floransa 2009.

¹⁷ Stefano Molli (1858 - 1917). İtalyan mimar ve mühendis. 1882'de *La Reale Scuola di Applicazione per Ingegneri di Torino*'dan mezun olmuş ve ardından yine Torino'da bulunan Albertina Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim eğitimi almıştır. Mimar Carlo Ceppi'nin bürosunda çalışıp çok önemli iş deneyimleri kazanmıştır. 1898'de ANMI tarafından *L'Esposizione d'Arte Sacra* için binalar tasarlamakla görevlendirilmiştir. 1902'den itibaren ANMI içinde aktif olarak görev almış ve bu derneğin deniz aşırı ülkelerdeki faaliyetleri için binalar projelendirmiştir. Bunların en önemlileri arasında İzmir İtalyan Kız Okulu gelir. Ayrıca, ANMI'nin desteğiyle İstanbul'da Giulio Mongeri tarafından gerçekleştirilen Sent Antuan kilisesi ve kira apartmanları projesinin süpervizörlüğünü yapmıştır. Stefano Molli hakkında detaylı bilgi için bkz. G. A. Reycend, "L'Ingegnere Stefano Molli e la sua opera di architetto", *Atti della Società degli ingegneri e degli architetti in Torino*, s. 18-32; G. Chevalley, "Stefano Molli", *Bollettino della Società Piemontese di Archeologia e Belle Arti*, s. 59-63; A. Nuzzaci, "Molli, Stefano", *L'Associazione Nazionale...*, s. 221-226.

¹⁸ İzmir İtalyan Kız Okulu'nun inşa süreci hakkında detaylı bilgi için Bkz. E. Godoli, "L'attività costruttiva dell'ANMI nella regione Balcanica", *L'Associazione Nazionale...*, s. 33-111

Ayrıca dönemin İzmir'inin gazetesi *Courrier de Smyrne* 15 Kasım 1905 tarihli sayısındaki bir haberde 12 Kasım 1905'te Alsancak'ta dönemin İtalya kraliçesi Elena'ya adanmış bir öksüzler yurdu açılışından bahsetmektedir. Bu gazetenin haberine göre bu yapı mühendis Rossetti tarafından inşa edilmiştir¹⁹. Bütün bunların haricinde 2011 yılında İstanbul Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmalarda mühendis Luigi Rossetti'nin İzmir'e telefon hattı inşa edebilmek için 27 Kasım 1908 tarihinde yazdığı bir dilekçeye ulaşılmıştır²⁰.

Rossetti'nin İzmir'deki en önemli eseri Alsancak 1481 Sokak 8 numarada bulunan ve Domeniken kilisesi olarak da bilinen, Meryem Ana'nın kutsal tesbihine adanmış²¹ *Madonna del Santissimo Rosario* kilisesidir. Yapının bulunduğu mahal ve çevresi daha çok İtalya'nın Puglia bölgesinden ve Malta'dan gelen balıkçı, sanatkar ve işçilerinin yani düşük gelir grubundan gelen kimselerin yoğun olarak yaşadığı bir yerdi. Kilisenin bulunduğu alan 1857 yılında Michele ve Mario Braggiotti kardeşlerden satın alınmıştır²². Bu alan denize cepheliydi fakat daha sonradan liman inşa şirketi tarafından denizin doldurulmasıyla içerde kalmıştır. 1859 yılına gelindiğinde kilisenin ilk yapısı Aziz Pietro ve Paolo'ya adanarak cemaatin yardımlarıyla inşa edilmiştir. Bu ilk yapının girişi zamanın Mesudiye Caddesi (günümüzün Kıbrıs Sehıterleri Caddesi) tarafındandı ve kilisenin bugünkü yapısının manastır mekanı kadar bir alana sahipti²³. Kilise bölgedeki İtalyan Katolik cemaatinin bir araya gelme noktası olarak düşünölmüş fakat kapasitesi yetersiz kalınca ilk yapının yıkılıp yerine daha büyük bir kilise yapılmasına karar verilmiştir²⁴. 1903 yılında Domeniken rahiplerinin eski kilisenin yerine yenisini inşa etme taleplerine Osmanlı Devleti tarafından olumlu yanıt verilmiştir²⁵.

¹⁹ *Courrier de Smyrne*, "Orphelinat Italien", 15 Kasım 1905'den aktaran E. Godoli, "Rossetti, Luigi", *L'Associazione Nazionale...*, s. 234.

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-1 Ali Evrak Odası (nafia) , 27 Kasım 1908, Dosya no: 3442, Gömlek no. 258130.

²¹ *La Madonna del Rosario* Katolik dünyasında yaygın ve geleneksel bir ikondur. İlk örnekleri Domeniken mezhebinin kuruluşuna yani 13. yy.'a kadar inen tesbihli Meryem Ana tasvirlerinde genellikle mavi bir kıyafet giymiş Meryem kucağında Çocuk İsa ile tahtta otururken elleri arasında tuttuğu kutsal tesbihi Domeniken mezhebi kurucusu Aziz Domenico ve Azize Caterina'ya verirken tasvir edilir.

²² *La guida della Parrocchia del SS. Rosario: 1904-1994, I 90 Anni della Nostra Chiesa*, İzmir 1994, s. 2.

²³ a.g.e., s. 2-5.

²⁴ a.g.e., s. 6.

²⁵ *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, İ.HR. 1321/ R 10.

Yeni kilisenin inşası için ilk proje Fransız mimar Raymond Charles Péré²⁶ tarafından tasarlanmıştır. Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz Péré tarafından imzalanmış bu proje sadece yeni kilisenin planını içermekle kalmayıp kilisenin eski yapısının bulunduğu alana işaret edip, zamanında kilisenin etrafında bulunan sokak ve yapıların da isimlerini vermektedir (bkz. Plan 1). Bütün bunlara rağmen deneyimli mimar Péré ile ücrette anlaşılammış ve yeni kilisenin inşası işi şehre yeni gelmiş genç İtalyan mühendis Luigi Rossetti'ye verilmiştir²⁷.

Rossetti'nin projesine göre yapımına başlanan kilisenin ilk taşı törenle 4 Ekim 1903'te konulmuştur²⁸. Kilise belgelerinde belirtildiğine göre sadece kilise yapısı 65.000 franga mal olurken, çan kulesi, 3 adet mermer altar, vaftizhane, pencere vitrayları, ibadet için kullanılan ahşap banklar ve apsiste yer alan tesbihiyle birlikte verilmiş Meryem Ana tasvirinin yer aldığı yağlı boya tablo ve bahçe düzenlemesinin eklenmesiyle birlikte maliyet 120.000 franga çıkmıştır²⁹.

Yapı dikdörtgen planlıdır ve doğuya doğru uzanan 3 neften oluşmaktadır (bkz. Plan 2)³⁰. Yapının çan kulesi kare planlıdır ve 25 m. yüksekliğindeki bu kule yapının

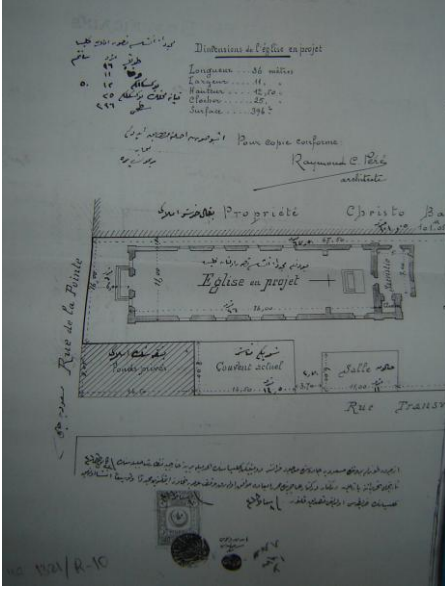
²⁶ Raymond Charles Péré (Mont de Marsan, Fransa, 1854 – İzmir, 1929). Fransız mimar, ressam ve restoratör. Babası Jean Péré, inşaat işleriyle uğraşan bir ustaydı. Çocukluk yıllarından ilk gençliğine kadar babasının yanında çalışan ve yetişen Raymond Péré daha sonra mimarlık okumak için Bordeaux Güzel Sanatlar Akademisine kaydolmuştur. Mezuniyetten sonra 1880 yılında İzmir'e gelmiş ve 1883 yılında şehirde bir mimarlık bürosu açmıştır. İzmir'deki önemli işleri arasında St. Polycarpe kilisesinin genişletilme ve restorasyonu (1894-1899), Saat Kulesi (1901), Ayşe Mayda köşkü (1903), Karşıyaka St. Helene kilisesi (1904) ve Fransız Hastanesi için inşa ettiği ek binadır (1908). Raymond Charles Péré hakkında detaylı bilgi için bkz. C. Berkant, *İzmirli Bir Mimar: Raymond Péré*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005; B. Blanc, "L'œuvre de Raymond Charles Péré (1854-1929) à Smyrne", *İzmir ve Fransa (1600-1900), Ayrıcalıklı ilişkilerin üç yüz yılı Kolokyumu*'nda (İzmir, 18-20 Ekim 2006) sunulan bildiri (Kolokyum bildirileri henüz yayınlanmamıştır); C. Berkant, "L'esperienza del sacro nelle opere di Raymond Charles Péré (1854-1929)", *Le Arti a confronto con il Sacro. Metodi di ricerca e nuove prospettive d'indagine interdisciplinare* (Padova 31 Mayıs - 1 Haziran 2007) kongre bildirileri kitabı, Padova 2010, s. 187-192; C. Berkant, "Raymond Charles Péré, a French architect in Izmir", Fransız Sanat Tarihi Enstitüsü (INHA)'nın elektronik dergisi *ABE Journal (European Architecture Beyond Europe)*, yayın hazırlığında.

²⁷ *La guida...*, s. 8.

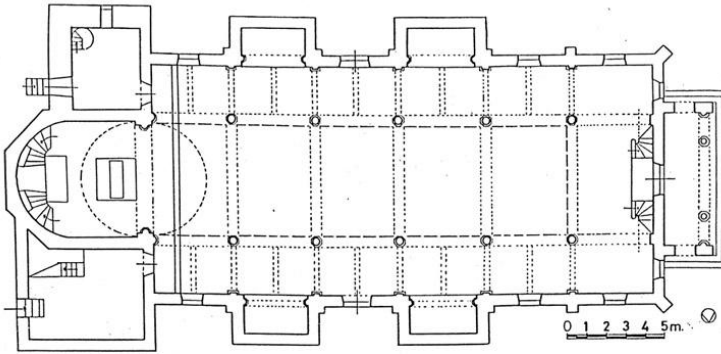
²⁸ ay. yer.

²⁹ *La guida...*, s. 12.

³⁰ Gerek yüksek lisans gerekse doktora eğitimimiz sırasında kilise yetkililerine yapının planları konusunda yaptığımız başvurularımız hep aynı cevapla sonuçlanmıştır. Bize

Plan 1- Kilisenin Raymond Charles Péré tarafından tasarlanan fakat gerçekleştirilemeyen ilk planı.

Plan 2- Luigi Rossetti'nin tasarlayıp inşa ettiği Domeniken Kilisesi'nin Brigida Papi tarafından yeniden çizilen planı. Kaynak: B. Papi, *İzmir'deki Bizans Sonrası İşlevini Sürdüren Kiliseler*, Ege Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Lisans Tezi, İzmir 1988.

verilen yanıt zamanında araştırma yapmak için gelen bir gencin kilisenin orijinal planını alıp geri getirmediğidir. Bu yüzden Ege Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde Brigida Papi tarafından yapılmış lisans tezinde bulunan kilise planını kullandık.

güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Yapıda orta nef yan neflere oranla daha yüksek tutulmuş ve nefler beşer sütunla birbirinden ayrılmıştır. Yapının giriş mekanı ile kuzey ve güney neflerinin üzerinde yapıyı içten “U” şeklinde dolaşan ahşap bir galeri katı bulunmaktadır (Res. 3). Yapının doğu kısmında yarım daire biçimli bir apsis, kuzey ve güney neflerinde ikişer adet olmak üzere toplam dört adet dışa taşkın dikdörtgen planlı şapel bulunmaktadır Yapının ana girişi batıdan yan girişleri ise kuzey ve güneydendir. Orta nefin üzeri beşik tonozla, oldukça dar olan yan nefler galeri katının üzerinde volta döşemeyle, apsis ise çeyrek kubbe ile örtülüdür. Yapı dıştan üzeri kiremitle kaplanmış iki yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Yapının inşa malzemesi düzgün kesmetaş ve kaba yonu taştır. Yapıda kullanılan taşıyıcı ve dekoratif sütunlar ise mermerdir.

Res. 3-Luigi Rossetti, Alsancak Doméniken Kilisesi, orta nef, apsis ve güney galeri.

rastlanan Kuzey İtalya (Lombardia, Emilia-Romagna ve Veneto bölgeleri) Romanesk mimarisine özgü bu dekoratif kemerlemeyi Rossetti İzmir'e taşımıştır. Yapının girişi, Rossetti'nin yuvarlak kemerli üç açıklığın üzerine bir alınlık tasarlayıp yeniden yorumlayarak Rönesans etkileri kattığı Romanesk mimariye özgü bir portikle sağlanmıştır. Portiği taşıyan ayaklar cephenin üst kısmında cepheyi üçe bölen payandaların hizasında verilerek cephede görsel bir devamlılık sağlanmıştır.

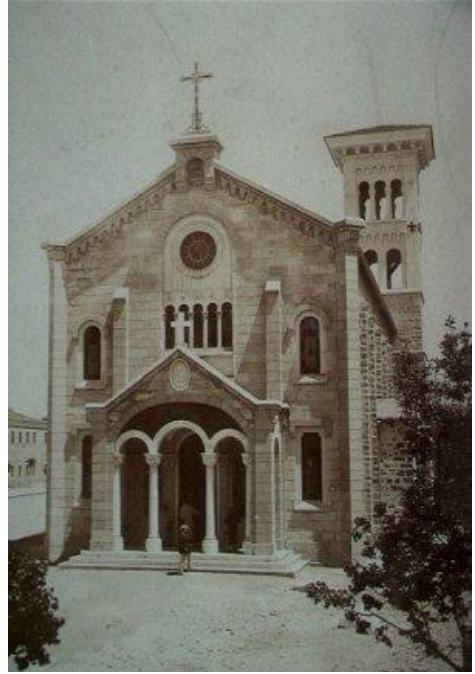
Kilisenin anıtsal giriş cephesi batıda yer almaktadır (Res. 4). Bu cephe 1947 onarımında kalın bir cephe kaplama malzemesiyle kaplanmış ve orijinalinden uzaklaşmıştır³¹. Cephenin orijinal halini yansıtan eski bir fotoğrafa göre orijinal cephe düzgün kesmetaşla kaplıydı (Res. 5). Giriş cephesi, yapının plan şemasını dışa yansıtabilecek şekilde iki adet payanda ile üç bölüme ayrılmıştır. Köşelerdeki dışa kıvrımlı pilastrlar ve cephenin üst kesimindeki edikula biçimli tepelik 19.yy'ın sonlarında Avrupa'da görülen seçmeci tarihselcilik anlayışı yansıtmaktadır. Tepeliğin alınlık kısmına yapının onarım tarihi olan 1947, iç kısmına ise yapının inşasını belirten 1904 tarihi yerleştirilmiştir. Cephenin orijinal fotoğrafına göre cephenin saçaklarının altında yer alan dekoratif kör kemerler yapının çan kulesinin son iki katında tekrarlanmıştır. Örneklerine Milano Sant'Ambrogio kilisesi ve Piacenza Katedrali gibi önemli kiliselerde

³¹ Levanten işadamı Giuseppe Chiarenza ve kilise cemaatinin desteğiyle başlayan bu onarım 26 Şubat 1947'de başlamış, bir sonraki yılın haziran ayında tamamlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *La guida...*, s. 15-16.

Payandaların arasında kalın bir silme içine alınmış, beş adet dar ve minik yuvarlak kemerli açıklığın üstünde yer alan bir gül pencere bulunmaktadır. Bu kalın silme içinde yer alan daire biçimli mimari eleman, C. Conforti'ye³² göre Michelangelo'nun Roma'daki *Porta Pia* kapısının (1561-1565) cephelerinde kullandığı mimari süslemelerinden adapte edilmiştir³³. Yapının cephesinin alt kesimine dikdörtgen açıklıklı ve arşitravlı, üst kesimine ise yuvarlak kemerli açıklıklı ve arşivoltlu pencere açıklıkları yerleştirilerek yapının içinin aydınlanması sağlanmış ve cepheye hareketlilik kazandırılmıştır. Yapı bir Katolik kilisesi olduğundan portüğün üst kısmı mermer bir Latin haçıyla, cephenin üst kısmı ise demir dövme bir Latin haçıyla taçlandırılmıştır.

Res.4- Luigi Rossetti, Alsancak Domeniken Kilisesi giriş cephesinin günümüzdeki hali.

Res.5- Luigi Rossetti, Alsancak Domeniken Kilisesi giriş cephesinin orijinal hali.

³² Prof. Dr. Claudia Conforti, Roma Tor Vergata Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Mimarlık Tarihi kürsüsü

³³ Prof. Dr. Claudia Conforti ile 5 Kasım 2012 tarihinde yapılan görüşme.

İtalyan Mühendis Luigi Rossetti (1876-1949) ve İzmir'deki Eserleri

Yapının kuzey ve güney cepheleri aynı düzendedir. Fakat yan sokağa bakan kuzey cephesi düzgün kesmetaş, güney cephesi ise kaba yonu taş örgülüdür (Res. 6). Her iki cephe de beşer payanda ile altışar bölüme ayrılmıştır. Cephelerin alt kısımlarında ikişer adet dışa taşkın şapel ve bunların aralarına yerleştirilmiş birer yan giriş göze çarpar. Kalan üç bölüm ise giriş cephesinde olduğu gibi dikdörtgen çerçeveli ve arşitravlı pencere açıklıklarıyla hareketlendirilmiştir. Cephelerin üst kısımlarında ise dörder adet, yine giriş cephesinde olduğu gibi yuvarlak kemerli ve arşivoltlu pencere açıklıkları bulunmaktadır. Şapellerin üstlerine gelen bölümlere ise daire şeklinde birer minik açıklık yerleştirilmiştir. Yapının doğu cephesine tüm cepheyi kaplayacak şekilde dikdörtgen planlı bir manastır mekanı yapılmış, buranın Kıbrıs Şehitleri Caddesine bakan tarafında kira dükkanları oluşturularak kiliseye düzenli bir gelir sağlanmıştır.

Res.6- Luigi Rossetti, Alsancak Domeniken Kilisesi güney cephesi.

Kilisenin içinde yer alan sanat eserlerinin en önemlisi yapının apsisinde bulunan ve kilisenin adandığı ikonu konu alan yağlı boya tablo İtalyan ressam Luigi Morgari³⁴ tarafından resimlenmiştir. Bu eserde, Meryem üzerinde kırmızı bir elbise ve

³⁴ Luigi Morgari (1857 – 1935), İtalyan ressam. Sanatçı bir aileden gelmektedir. Uzun bir süre babası Paolo Emilio ve amcası Rodolfo ile birlikte çalışmıştır. Ayrıca, Torino Albertina Güzel Sanatlar Akademisi'nde Enrico Gamba ve Andrea Gastaldi gibi devrin usta ressamlarından dersler almıştır. İtalya'da Torino, Milano, Floransa ve Roma'da sergilere katılmıştır. Genellikle dini konular içeren yağlı boya tabloları ve freskleriyle

mavi bir şal ile kucağında çocuk İsa'yı tutarken bir tahtta oturur vaziyette verilmiştir. Bu sahnede Meryem sağ eliyle kutsal tesbihi Domeniken mezhebinin kurucusu Aziz Domenico'ya verir şekilde, kucağındaki çocuk İsa ise Azize Caterina'ya kutsal tesbihi verirken resmedilmiştir (Res. 7).

Res.7- Luigi Morgari, Aziz Domenico ve Azize Caterina ile tesbihli Meryem, Tuval üzerine yağlı boya, Alsancak Domeniken Kilisesi apsisi.

ünlenmiştir. Önemli eserleri arasında 1920'li yıllarda Milano'daki Santa Francesca kilisesi için yaptığı yağlı boya tablolar ve aynı şehirdeki San Babila Kilisesi için gerçekleştirdiği freskler ile Lecco'daki San Nicolò Kilisesi için 1925-1928 yılları arasında orta koyduğu freskler bulunmaktadır. L. Morgari hakkında detaylı bilgi için bkz. L. Luciani - F. Luciani, *Dizionario dei pittori italiani*, Firenze 1974, s. 298; C. Morra, "La pittura di Paolo Emilio e Luigi Morgari nel Fossanese, *L'iconografia mariana nella diocesi di Fossano*, Fossano 1988, s. 89-92.

Kilisenin kuruluşunun 90. yılı şerefine 1994 yılında yayınlanan rehberine göre yapı 1922 yangınından hiçbir zarar görmeden kurtulmuş ve 1923 yılına gelindiğinde şehirdeki tek aktif kiliseymiş³⁵. 1947'de ilk onarımını gören kilisenin cephesi kötü bir restorasyonla yenilenmiş ve orijinalliğini kaybetmiştir. 1969 depreminden sonra Levanten işadamı Felice Cappadona'nın desteğiyle aynı yıl içinde onarım yapılmıştır. 1 Şubat 1974'teki büyük İzmir depreminden yapı çok büyük hasar görmüş, çan kulesinin ise en üst iki katı yıkılmıştır. Bir yıl sonra yapılan restorasyon çalışmalarında yapı onarılmış, çan kulesine ise betonarme bir kat eklenmiştir³⁶.

Luigi Rossetti, bu yapıda genel olarak İtalyan ulusal ortaçağ canlandırmacı üslubunun etkisinde kalmış ama Rönesans mimarisine özgü öğelerle bu yapıyı zenginleştirip tarihsel seçmeci üslupta bir eser ortaya koymuştur. İtalyan orta çağ canlandırmacı üslubu ilk defa Venedik Güzel Sanatlar Akademisi'nin öğretim üyesi Pietro Selvatico'nun³⁷ Hristiyan düşüncesi ışığı altında ulusal bir mimari fikriyle³⁸ doğmuş, Selvatico'nun öğrencisi olan Camillo Boito³⁹ (1836-1914) tarafından

³⁵ *La guida...*, s.12.

³⁶ a.g.e., s. 19-20.

³⁷ Pietro Estense Selvatico (1803 – 1880), İtalyan mimar ve sanat tarihçisi. Padova Üniversitesi'nde önce hukuk ardından Giuseppe Jappelli'nin eğitimi altında gerçek tutkusu olan mimarlık okumuştur. Mezuniyetinden sonra çeşitli kilise tasarımları ve restorasyonlarıyla ilgilenmiştir. Ama özellikle sanat tarihi ve kritiği, restorasyon tarihi ve teorisi ile İtalya'daki (özellikle orta çağa ait) sanat eserlerini belirleme alanındaki çalışmaları ona asıl ününü sağlamıştır. 1849'dan itibaren Venedik Güzel Sanatlar Akademisi'nde estetik ve mimarlık tarihi dersleri vermeye başlamıştır. Burada, ileride Giulio Mongeri'yi yetiştirecek olan Camillo Boito en önemli öğrencilerinden biri olmuştur. P. Selvatico hakkında detaylı bilgi için bkz. G. Cittadella, *Pietro Selvatico nell'arte*, Venedik 1884; F. Bernabei, *Pietro Selvatico nella critica e nella storia delle arti figurative*, Vicenza 1974; D. Cattei, *Pietro Estense Selvatico: un architetto padovano in Trentino tra romanticismo e storicismo: nuovi studi sulla cultura artistica dell'Ottocento*, Trento 2003.

³⁸ P. Selvatico, *Scritti d'arte*, Floransa 1859, s. 371.

³⁹ Camillo Boito (1836 - 1914), İtalyan mimar ve yazar. Venedik Güzel Sanatlar Akademisi'nde Pietro Selvatico'nun öğrencisi olarak okumuştur. 1860 yılından itibaren 48 yıl boyunca Milano Brera Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalık yapmıştır. Öğretileriyle ve yarattığı ilkelerle döneminin italyan mimarlık kültürü ve restorasyon anlayışında çok önemli etkiler yaratmıştır. C. Boito hakkında detaylı bilgi için bkz. E. Giachery, "Boito, Camillo", *Dizionario biografico degli italiani*, Roma 1969, s. 237-243; M. Salvatori, *Camillo Boito e le sue opere in Padova*, Roma 1992; G. Zucconi - F.

geliştirilip sağlam temellere oturtulmuştur. Bu ulusal mimari akımının kökeninde İtalya'nın ilk defa 1861 yılında bir birlik altında toplanması ve ulusal bir kültür ve sanat yaratılma çabaları bulunmaktadır. Luigi Rossetti de İtalya'da aldığı eğitim gereği bu akımdan etkilenmiş ve yarattığı eserlerine bunu yansıtmıştır⁴⁰. Bu üslubun ülkemizdeki diğer bir uygulayıcısı, Milano Brera Akademisi'nde Camillo Boito'nun en parlak öğrencilerinden biri olan Giulio Mongeri'dir.

Yapıyı İzmir'de bulunan mevcut kilise yapılarıyla karşılaştıracak olursak, plan özellikleri açısından İzmir'in mevcut en eski kilisesi olan Sen Polikarp Kilisesi (1625), Sen John Evangelist Katedral Kilisesi (1862-1874) ve Bayraklı Sent Antuan⁴¹ Kilisesi (1904-1922) ile benzerlikler taşımaktadır. Her dört yapı da bazilikal planlı ve üçer neflidir. Tüm bu yapıların nefleri beşik tonozla örtülüdür. Ayrıca, Bayraklı Sent Antuan Kilisesi, Alsancak Domeniken kilisesi gibi yapıyı içeriden "U" şeklinde dolaşan bir galeri katına sahiptir. *Matroneo* olarak isimlendirilen ve ilk yapılaş amacı olarak kadınlara ayrılmış bir ibadet yeri konumunda olan ve örnekleri Fransa ve Kuzey İtalya'da görülebilecek Romanesk stildeki kiliselerde yaygın olarak kullanılan bu galeri katı, İstanbul'da 19. yüzyıl sonlarına kadar inşa edilen Katolik kiliselerinde de yerel bir özellik olarak sıkça kullanılmıştır⁴². Mevcut kiliseleri üslup özellikleri açısından inceleyecek olursak Bayraklı Sent Antuan kilisesi genel olarak cephe düzenlemesi ve iç dekorasyon açısından İtalyan ulusal ortaçağ canlandırmacı üslup özelliklerini taşımaktadırlar. Bu üsluptaki diğer bir kilise de Giulio Mongeri'nin İstanbul'da inşa ettiği Sent Antuan Kilisesi'dir (1906-1912). Bütün bunlardan yola çıkarak henüz mimarı bilinmeyen Bayraklı Sent Antuan kilisesini inşa eden kişinin bir italyan mimar olduğunu ya da İtalya'da mimarlık eğitimi almış olduğunu düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

Anonim, *Annuaire Oriental*, İstanbul 1914.

Anonim, *La guida della Parrocchia del SS. Rosario: 1904-1994, I 90 Anni della Nostra Chiesa*, İzmir 1994.

Castellani, *Camillo Boito: un'architettura per l'Italia unita*, Venedik 2000; G. Zucconi - T. Serena, *Camillo Boito: un protagonista dell'Ottocento italiano*, Venedik 2002.

⁴⁰ C. Berkant, *L'Impero Ottomano e l'Italia, le relazioni in architettura: Il caso di Smirne*, Padova Üniversitesi-İtalya, yayınlanmamış doktora tezi, Padova 2011, s. 142-158.

⁴¹ Yapının orijinal ismi Bayraklı *Sant'Antonio di Padova* kilisesidir. Fakat olası bir karışıklığı önlemek için makaledeki tüm kilise isimlerinde olduğu gibi Türkçede bilinen isimlerini kullanmayı tercih ettik.

⁴² P. Girardelli, "Architecture, Identity and Liminality: on the Use and Meaning of Catholic Spaces in Late Ottoman Istanbul", *Muqarnas. An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, n. 22, Leiden 2005, s. 251.

İtalyan Mühendis Luigi Rossetti (1876-1949) ve İzmir'deki Eserleri

- Berkant, C., *L'Impero Ottomano e l'Italia, le relazioni in architettura: Il caso di Smirne*, Padova Üniversitesi-İtalya, yayınlanmamış doktora tezi, Padova 2011.
- Bernabei, F., *Pietro Selvatico nella critica e nella storia delle arti figurative*, Vicenza 1974.
- Buccaro, A.,- D'Agostino, S., *Dalla Scuola di Applicazione alla Facoltà di Ingegneria. La cultura napoletana nell'evoluzione della scienza e della didattica del costruire*, Benevento 2003.
- Cattei, D., *Pietro Estense Selvatico: un architetto padovano in Trentino tra romanticismo e storicismo: nuovi studi sulla cultura artistica dell'Ottocento*, Trento 2003.
- Chevalley, G., "Stefano Molli", *Bollettino della Società Piemontese di Archeologia e Belle Arti*, Torino 1917, s. 59-63.
- Cittadella, G., *Pietro Selvatico nell'arte*, Venedik 1884.
- Curioni, G., *Cenni storici e statistici sulla Scuola d'applicazione per gl'ingegneri fondata inTorino nell'anno 1860*, Torino 1884.
- Di Leo, A., *L'ingegneria e la sua storia. Ruoli, istituzioni, contesti culturali nel XIX e XX secolo*, Cava de' Tirreni 2006.
- Frangini, A., *Italiani in Smirne*, Bologna 1903.
- Giachery, E., "Boito, Camillo", *Dizionario biografico degli italiani*, Roma 1969.
- Girardelli, P., "Architecture, Identity and Liminality: on the Use and Meaning of Catholic Spaces in Late Ottoman Istanbul", *Muqarnas. An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, n. 22, Leiden 2005, s. 233-264.
- Giuntini. A., - Minesso, M., *Gli ingegneri in Italia tra '800 e '900*, Milano 1999.
- Godoli, E., - Nuzzaci, A., *L'Associazione Nazionale per soccorrere i Missionari Italiani e i suoi Ingegneri*, Floransa 2009.
- Luciani, L.,- Luciani, F., *Dizionario dei pittori italiani*, Firenze 1974.
- Morra C., "La pittura di Paolo Emilio e Luigi Morgari nel Fossanese", *L'iconografia mariana nella diocesi di Fossano*, Fossano 1988, s. 89-92.
- Nelva R., - Signorelli, B., *Le opere di Pietro Fenoglio nel clima dell'Art Nouveau internazionale*, Bari 1979.
- Papi, B., *İzmir'de Bizans Sonrası İşlevini Sürdüren Kiliseler*, yayınlanmamış lisans tezi, Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, İzmir 1988.
- Pugno, G. M., *Storia del Politecnico di Torino*, Torino 1959.
- Reycend, G. A., "L'Ingegnere Stefano Molli e la sua opera di architetto", *Atti della Società degli ingegneri e degli architetti in Torino*, Torino 1916, s. 18-32.
- Salvatori, M., *Camillo Boito e le sue opere in Padova*, Roma 1992.

Selvatico, P., *Scritti d'arte*, Floransa 1859.

Zucconi, G.,- Castellani, F., *Camillo Boito: un'architettura per l'Italia unita*, Venedik 2000.

Zucconi, G.,- Serena, T., *Camillo Boito: un protagonista dell'Ottocento italiano*, Venedik 2002.

YARARLANILAN ARŞİVLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul.

Borriana Şehri Belediye Arşivi, Borriana-İtalya.

Torino Teknik Üniversitesi Arşivi, Torino-İtalya.

Torino Şehri Belediye Arşivi, Torino-İtalya.